

Voorkomen en terreinkeus van ganzen en andere vogels bij Lemmer

Door J. Philippona

In De Levende Natuur verschenen de laatste jaren enige artikelen over de betekenis van pleisterplaatsen van watervogels. Het voornaamste doel van deze publikaties was de aandacht te vestigen op het grote belang van bepaalde gebieden voor vele hier overwinterende en doortrekkende vogels.

Bovendien stonden er in Het Vogeljaar belangrijke bijdragen over de broedvogelbevolking van verschillende terreinen.

Dergelijke inventarisaties kunnen biologisch van belang zijn. Ze openen bijvoorbeeld de mogelijkheid tot boeiende vergelijkingen op oekologisch gebied.

In dit artikel volgt een beschrijving van de belangrijke pleisterplaats voor watervogels en steltlopers, die ligt in de gemeenten Lemsterland en Gaasterland, niet ver van de plaats Lemmer. De begrenzing van het gebied loopt ongeveer als volgt: Lemmer, Follega, Spannenburg, Sloten, Wickel, Sondel, Zandvoorderhoek, Tacozijl en dan terug naar Lemmer. Het landschap bestaat bijna geheel uit grasland, water en rietland. Het gebied is als pleisterplaats verder aantrekkelijk door plaatselijke winteroverstromingen en uitzonderlijke rust.

Op verscheidene excursies zijn zoveel mogelijk gegevens verzameld over de pleisterende vogels. De aantekeningen over de ganzen zijn vollediger dan die over de andere vogelgroepen. Het voorkomen van eenden en zwanen op het IJsselmeer moet hier buiten beschouwing blijven.

Het onderzoek werd en wordt mogelijk gemaakt door de gewaardeerde steun van het RIVON.

Eenden

Op het diepere open water (Grote Brekken, Sondeler Leien, Brandmeer) zijn soms veel eenden te zien. Tellingen van deze zwemmende troepen konden jammer genoeg zelden gedaan worden. Duidelijker wordt het beeld als door hoge waterstanden grasland blank komt te staan. Vaak concentreren zich op die ondergelopen landerijen grote aantallen eenden. Een dag als 11 maart 1961 is geen uitzondering: Op het overstroomde boezemland aan de zuidoostzijde van de Grote Brekken (dit belangrijke terrein komt later nog ter sprake) zaten toen zeker 10.000 eenden. De talrijkste soort was, zoals gewoonlijk in deze pleisterplaats, de *smient*. Op 23 maart 1963 waren hier 20.000 eenden. In kleiner en wisselend aantal zijn dan nog vaak verschillende andere soorten te zien. Het zijn voornamelijk *wilde eenden*, *pijlstaarten*, *wintertalingen*, *slobeeenden*, *kuifeenden* en *bergeenden*.

De eenden geven heel duidelijk de voorkeur aan overstroomd grasland. Als er binnendijks veel eenden voedsel zoeken is dat meestal in dit terreintype. Natuurlijk zitten vooral *smienten* ook wel op droog

grasland, maar dat ligt dan toch vlak in de buurt van overstroomd land of open water.

Ganzen

Het gebied is voor drie soorten ganzen een belangrijke pleisterplaats. De *grauwe gans* kan vrij talrijk zijn in voorjaar en najaar. Vaak pleisteren er hier dan enige honderden tegelijk. Op de trek zullen totaal waarschijnlijk wel duizenden *grauwe ganzen* passeren. De graasplaatsen van deze gans liggen vlak bij de kust, in de buurt van Tacoziel en de Sondeler Leien. Waarschijnlijk overnachten de *grauwe ganzen* op het aangrenzende, ondiepe kustwater van het IJsselmeer. Ook overdag zijn ze daar trouwens geregeld te zien. 's Winters komt de *grauwe gans* in het gebied niet voor. Verrassend is dat de laatste jaren 's zomers flinke aantallen overzomerende *grauwe ganzen* voorkomen in het kustgebied bij Oudemirdum. Ook in het hier beschreven gebied zijn deze vogels in die tijd wel eens gezien.

Met het voorkomen van de *kolgans* en de *brandgans* is het anders gesteld. In oktober en november zijn ze er weinig of helemaal niet. In januari, februari en maart zijn beide soorten meestal talrijk.

Hieronder zijn de telresultaten van enkele waarnemingsdagen vermeld.

DATUM	Kolgans	Brandgans
9 februari 1960	7000	1000
12 februari 1961	5800	1500
17 december 1961	350	1600
19 februari 1962	4000	3500
5 maart 1962	7500	7500

Beide soorten gebruiken op z'n minst twee slaappleatsen. De eerste ligt op het IJsselmeer tegenover Tacoziel en valt dus samen met de rustplaats van de *grauwe ganzen*. De tweede ontstaat, wanneer bij hoog water het hiervoor genoemde lage boezemland bij de Grote Brekken onderloopt. Beide slaappleatsen kunnen tegelijk gebruikt worden.

Alle graslanden binnen het begrensde gebied, die een oppervlakte hebben van ruim 3000 ha, worden als voedselterrein gebruikt. Soms komen de ganzen ook wel op voedselterreinen, iets buiten de aangegeven begrenzing. *Kol-* en *brandganzen* fourageren geregeld op drassig en ondiep overstroomd grasland. Hoofdzakelijk liggen deze terreinen bij de Grote Brekken en bij de Sondeler Leien. Er is echter veel meer droog (niet-overstroomd) grasland beschikbaar. In dat soort terrein zien we de ganzen dan ook veel vaker dan in het vochtiger milieu. Toch is het waarschijnlijk dat vooral de *kolgans* een bepaalde voorkeur heeft voor drassig en ondergelopen land. Maar de vogels hebben hierin zeker niet de vrije keus. Het overstroomde land heeft een beperkte oppervlakte. Meestal omvat het niet meer dan 100-200 ha. Groot is de voedselvoorraad daar dus niet.

De *kolganzen* en de *brandganzen* sluiten zich vaak nauw bij elkaar aan. Meestal bestaat een gemengde troep wel uit enigszins afzonder-

lijke plukken van één soort, die echter verder niet of nauwelijks gescheiden blijven. Ook op de slaappleatsen komen de beide soorten tezamen voor.

Zwanen

Kleine zwanen en in mindere mate *knobbelzwanen* zijn 's winters talrijk op het aangrenzende IJsselmeer. Als er landerijen onder water staan, komen de zwanen echter ook landinwaarts. Het grootste aantal dat binnendijks werd waargenomen bedroeg 300. Dat was op 12 november 1960. Het betrof toen uitsluitend *kleine zwanen*. *Knobbelzwanen* komen echter ook over de dijk.

Steltlopers

Enige soorten steltlopers zijn vooral in de trektijden te zien. *Kieviten* zijn er dan soms bij duizenden. Toen we bijvoorbeeld op 13 november 1961 het gebied bezochten om daar ganzen te tellen, waren deze vogels er niet. Wel waren er echter grote groepen *kieviten*, die voedsel zochten op de wijdse graslanden en af en toe als bij afspraak in wolken de lucht ingingen. De *kievit* komt vooral voor op het drogere grasland.

De *goudplevier* lijkt in zijn terreinkeus veel op de vorige soort. Het grootste aantal op een dag was 2500 (11 maart 1961).

De *grutto* is vooral in maart vaak bij honderden te zien op drassig en ondiep overstroomd terrein. In kleinere aantallen pleisteren daar in de zelfde tijd ook *tureluurs* en *kemphanen*.

Na dit korte overzicht wil ik over de terreinkeus van enige vogelsoorten nog iets meer zeggen.

Wanneer men een bepaald gebied vaak bezoekt, raakt men op de duur wat beter vertrouwd met de gang van zaken ter plaatse. Het valt dan op dat de aanwezige vogelsoorten elk op hun manier het gebied „gebruiken”. Niet alleen de broedvogel, maar ook de doortrekkende en de overwinterende vogel gaat bij de keuze van zijn biotoop min of meer selectief te werk. De ene soort is in zijn eisen aanmerkelijk strenger dan de andere. Laten we bijvoorbeeld de *kievit* en de *kolgans* eens met elkaar vergelijken. Beide soorten komen in het beschreven gebied dus talrijk voor en pleisteren hier voornamelijk op grasland. Zoals bekend verschilt het voedsel van beide soorten volkomen. De *kolgans* eet gras, de *kievit* is hier aangewezen op wormen en ander dierlijk voedsel. Voor de *kolgans* is grasland vrijwel het enige biotoop dat in ons land als voedselterrein wordt gebruikt. De *kievit* bezoekt echter ook graag andere biotopen zoals akkers. De *kievit* kan men eigenlijk bijna overal in ons land in de geschikte terreinen verwachten, ook als de soort niet ter plaatse broedt. De *kolgans* is veel kieskeuriger. Ten eerste is hij sterk op het eten van gras gespecialiseerd. Ten tweede zijn er in ons land enorme oppervlakten grasland waar deze soort nooit aan de grond komt. De *kolgans* kiest een beperkt aantal pleisterplaatsen, die behalve aan de eis dat er veel grasland moet zijn, ook nog aan enige andere vitale eigenschappen moeten voldoen. Deze eigenschappen zijn kort gezegd: een slaappleats met ondiep water, veel ruimte en redelijke rust.

Heel boeiend is het vergelijken van nauwverwante soorten. *Grauwe gans* en *kolgans* tonen vrij veel gelijkenis in oekologisch opzicht. Beide soorten zijn in Lemsterland graseters, hoewel de eerste er wel een meer gevarieerd dieet op na schijnt te houden. Ondanks de grote overeenkomst ten aanzien van het voedselzoeken, zien we de beide soorten in de meeste gevallen niet tezamen fourageren. Een van de oorzaken daarvan is vermoedelijk het verschil in mobiliteit. De *grauwe gans* blijft heel dicht bij de slaappleats. (Ook in andere grauwe gansgebieden is dat opvallend.) De *kolgans* vliegt daar echter dikwijls kilometers van weg. In het behandelde gebied doet hij dat waarschijnlijk hoogstens over een afstand van acht kilometer, voor deze soort geen recordafstand.

Als we de ganzen in het algemeen bekijken, blijkt dat een drietal soorten op verschillende pleisterplaatsen een sterk overeenkomstige terreinkeus vertonen, n.l. *kolgans*, *brandgans* en *kleine rietgans*. Het is inderdaad merkwaardig te ervaren dat twee van deze soorten, of zelfs alle drie, samen een slaappleats gebruiken, samen de ochtendtrek ondernemen en dan in een gemengde troep de gehele dag in hetzelfde voedselterrein blijven, om daarna weer naar de slaappleats terug te keren.

Toch is er een belangrijke differentiatie die al spoedig moet opvallen. Ieder der drie soorten heeft namelijk een of meer voorkeurgebieden. Daar domineert dan een soort meestal opvallend. De andere twee soorten, of één daarvan, komen in beduidend kleinere getale voor. De *brandgans* heeft bijvoorbeeld de overhand bij de Lauwerszee, de *kleine rietgans* is het talrijkst in Wonseradeel, terwijl de *kolgans* bij Beetsterzwaag domineert. Deze merkwaardige verdeling van de beschikbare terreinen is niet zo eenvoudig te verklaren. Door voor ons onbekende omstandigheden heeft de ene soort zich mogelijk hier, de andere zich elders aan een bepaald gebied gehecht. Deze gehechtheid of traditionele binding is waarschijnlijk wel een belangrijke factor. We zouden verder kunnen veronderstellen dat de talrijkheid van de ene soort de andere er mogelijk van weerhoudt ter plaatse ook in grote aantallen te verschijnen. De drie soorten beconcurreren elkaar tenslotte op hetzelfde voedsel. De rijkdom aan grasland in de meeste pleisterplaatsen lijkt hier tegen te pleiten en maakt die verklaring in ieder geval onvolledig.

In Lemsterland ligt de zaak dus echter zo dat de *kol-* en de *brandgans* elkaar in aantallen vaak niet erg ontlopen. De *kleine rietgans* die op een afstand van vijftien kilometer bij Heeg regelmatig bij duizenden pleistert, is in het hier besproken gebied echter merkwaardig genoeg, een vrij zeldzame gast. Slechts een enkele maal worden er enige gezien.

De voorlopige conclusies mogen zijn dat *kolgans*, *kleine rietgans* en *brandgans* in hun Nederlandse winterkwartieren een niet of weinig gedifferentieerde terreinkeus vertonen, dat iedere soort wel een of meer duidelijke voorkeurgebieden heeft, waar echter ook kleinere aantallen van de andere soort(en) verschijnen, doch dat in een enkel geval, zoals bij Lemsterland-Gaasterland twee soorten beide in grote

getale kunnen voorkomen, aldus aantonend hoe groot de oekologische overeenkomst inderdaad is.
Dit artikeltje stipt slechts enige feiten aan. Bij gebrek aan voldoende eigen gegevens moest ik hier kort blijven.

- *Het adres van de schrijver luidt: J. Philippona, Heereweg 413, Lisse.*